

U kreiranju programa suzbijanja zlorabe droga u Republici Hrvatskoj značajno mjesto i ulogu imaju mjere koje se organizirano provode u HV-u. Pri tome **vojsku treba gledati kao integralni dio društva u cijelosti, a vojnike kao “preodjevene” civile koji ulaženjem u taj sustav unose u njega i sve navike koje su izgrađivali u civilstvu. Stanje zlorabe droga u društvu općenito, neposredno će se odražavati na stanje i pojavnost tog problema u vojsci.** Specifičnost života u vojsci i organizacija tog sustava u kojem se velik broj mladih ljudi, pretežito muškaraca, nalazi zajedno, s epidemiološke strane znače i veći rizik širenja zlorabe droga. To čak postaje slučaj ukoliko ne postoji poseban i tom sustavu prilagođen program sprječavanja. Zato osobe, odgovorne za kreiranje zaštite zdravlja vojnika moraju razmišljati o tome znači li ulazak u taj sustav povećanje rizika: počinju li vojnici ili nastavljaju uzimati drogu češće nego kad su živjeli kod kuće. Bilo bi poželjno da dobro osmišljenim programima zaštita bude bolja, a tako još nije. Programske aktivnosti na suzbijanju zlorabe droga u HV-u kao dio ukupnih nastojanja društva u dostizanju ciljeva zacrtanih u Nacionalnoj strategiji, pomažu u sprječavanju i mnogih sekundarnih posljedica koje prate takvu pojavu, od kojih valja navesti one najteže:

- širenje zlorabe droga među vojnicima,
- opasnost razvoja ovisnosti među vojnicima,
- širenje narko-kriminala te drugih oblika sekundarnog kriminala,
- širenje bolesti koje se javljaju zbog načina uzimanja droga (hepatitis, AIDS),
- incidentne situacije nastale kao posljedica poremećenog ponašanja vojnika pod djelovanjem droga (npr. agresivni ispadi, ranjavanje, suicid),
- ugrožavanje sigurnosti u prometu,
- ugrožavanje sigurnosti sustava i unutar njega drugih osoba zbog nemogućnosti adekvatnog izvršavanja povjerenih zadaća.

Mjere koje bi valjalo organizirano provoditi

Slično konceptu u civilstvu, programi HV-a također bi se temeljili na provođenju dviju skupina mjera:

1. Mjere kojima je svrha smanjivati dostupnost droga, odnosno ilegalnu ponudu droga, i to kako među vojnicima tako i prema civilstvu iz tog sustava. Posrijedi su uglavnom represivne mjere.

2. Mjere kojima je svrha smanjivati interes mladih (potražnju) za drogama. To su edukativne mjere kojima mlade valja odvrćati od droga (primarna prevencija).
3. Mjere kojima se otkrivaju i tretiraju početni konzumenti droga (mjere sekundarne prevencije) i ovisnici.

Smanjivanje dostupnosti droga (represivne mjere)

S obzirom na to da ilegalnu trgovinu drogama civili mogu usmjeravati prema pripadnicima HV-a, ali i obratno, pri čemu se u tom kriminalu mogu povezivati i surađivati pojedinci oba ta sustava, u zajedničkom interesu je suradnja vojne i civilne policije. Po sličnom organizacijskom modelu uz praktički istu metodologiju rada u suradnji, obje policije kontinuirano i aktivno provode mjere usmjerene i planirane na nekoliko razina kojima se provodi redukcija ilegalne ponude droga:

- redukcija organiziranog narko-kriminala međunarodnog karaktera,
- suzbijanje organiziranih oblika transporta i plasmana droga u zemlji,
- suzbijanje ilegalnog unosa i trgovine drogama unutar vojarni i na terenu,
- sprječavanje otuđivanja i ilegalne distribucije narkotika i drugih psihoaktivnih lijekova i medicinski nekontroliranog korištenja tih sredstava među pripadnicima HV-a (što je sanitet HV-a dužan provoditi po istim principima kao i zdravstvo u civilstvu).

Kao preduvjet kvalitetnog i djelotvornog provođenja tih mjera, potrebno je provesti edukaciju stručnjaka koji bi ih uz posebnu organizaciju trebali provoditi. Vojna policija je dužna kontinuirano istraživati događanja na ilegalnom tržištu droga. U tom smislu posebnu pozornost treba pokloniti kontroli eventualnog unosa droga u vojarnu (povremeni pretresi uz pratnju dresiranih pasa u samim vojarnama, pregled vojnika kad se vraćaju s izlaza ako su na bilo koji način suspekti, stalno praćenje događanja na ilegalnoj narko-sceni u okruženju vojarni na mjestima na koja vojnici izlaze radi zabave u slobodno vrijeme). Lokalni *dealeri* su posebno zainteresirani da se što bolje povežu s pojedinim vojnicima (sklonim drogama ili preprodaji droga) kako bi u suradnji s njima plasirali drogu što većem broju vojnika.

Metodologija specifičnog policijskog rada je pitanje struke i dobre organizacije, što i ne treba posebno opisivati, već više smjernica treba dati za rad na sprječavanju, odnosno smanjenju rizika širenja distribucije i konzumacije droga, neposredno među pripadnicima HV-a. U provede-

nju tih mjera, uz specifične zadaće vojne policije, važnu ulogu imaju časnički kadar i sanitetsko osoblje. Te su mjere ponajprije usmjerene na otkrivanje i postupanje s konzumentima droga i ovisnicima.

Povezanost narko-kriminala i usmjeravanje ponude droge i njena distribucija prema novim konzumentima bit će izraženije što je u sredini više osoba koje konzumiraju droge, a osobito samih ovisnika. Uvažavajući tu spoznaju, nikako ne bi bilo dobro da se ovisnik, osim u slučaju kada je liječenjem dostignuta stabilna apstinencija u trajanju dužem od godinu dana, nalazi među pripadnicima HV-a. Ovisnik je potencijalni izvor kontaminacije drugih pripadnika HV-a i most koji povezuje preprodavače droga i nove konzumente, a zbog svog bolesnog stanja i poremećenog ponašanja ne može odgovorno ispunjavati zadaće unutar HV-a, te taj sustav na razne načine može ugrožavati.

Otkrivanje ovisnika i postupanje s njima

Otkrivanje ovisnika provodi se u okviru postupka ocjene sposobnosti za HV (dakle prije ulaska u taj sustav). Pregled kod Novačkih komisija se obavlja znatno ranije no što adolescenti započnu s uzimanjem težih droga. Tako se heroin u prosjeku počinje uzimati između 19. i 20. godine što interferira s odlaskom u vojsku najvećeg broja mladića (osim onih koji nastavljaju fakultetsku izobrazbu). Ta se populacija ne pregledava neposredno prije odlaska u vojsku. Najveći broj konzumenata heroína je posve prikriven, ovisnost još nije razvijena ili nije teškog stupnja. Budući da konzumenti to ponašanje žele sakriti od obitelji, prisiljeni su isto sakriti i od vojnih vlasti. Jer, ako bi tražili ponovni pregled i nakon toga bili oslobođeni ili bi im se odgodilo služenje vojske, roditelji bi postavili pitanje o čemu se radi i koji su razlozi za to. Na žalost, ti mladići nastavljaju s uzimanjem droge, snalaze se pri tom na različite načine. Samo manji dio njih potraži pomoć nakon što zapadnu u stanje apstinencijske krize ili učine neki incident pa budu otkriveni. Ako je 2000. otkriveno i po prvi put liječeno zbog heroínske ovisnosti oko 900 muškaraca prosječne dobi od oko 24 godine i ako tom broju dodamo broj onih koji su te godine postali ovisni i koji se nisu javili na liječenje, a novačke komisije onesposobe ukupno oko 150 slučajeva heroínske ovisnosti, za pretpostaviti je da nekoliko stotina vojnika svake generacije makar povremeno uzima tu tešku drogu a ne bude otkriveno. Oni su velika opasnost u tim uvjetima za druge mladiće, od kojih barem 30% (procjena) rekreativno konzumira drogu tipa kanabis a više od 50% puši duhan. Gledajući s epidemio-

loške strane, to je ozbiljan problem i uzrok oštećivanja zdravlja mladih pa mjere koje treba poduzimati su više nego važne. U okviru toga, potrebno je znatno poboljšati ili osigurati dodatni dijagnostički postupak u odnosu na uzimanje droga (osobito heroína) kod vojnika neposredno nakon ulaska u vojsku i znatno treba poboljšati otkrivanje tijekom samog boravka u vojarnama. Teško je u potpunosti provesti odgovarajuću selekciju, jer bi za to trebalo imati dobro osposobljene dijagnostičare i dovoljno sredstava da se provodi toksikološka analiza urina. Dio mladih će početi uzimati drogu, pa i razviti ovisnost nakon što uđe u vojsku. Zato je potrebno organizirano provoditi mjere otkrivanja takvih pojedinaca unutar HV-a, kako među novacima, tako i među profesionalcima. Tu zadaću imaju časnici, pripadnici saniteta, psiholozi i vojna policija, a važne informacije kojima se olakšava otkrivanje, a time i selekcija u navedenom smislu, moguće je dobiti i iz izvora izvan HV-a, osobito od stručnih timova koji se bave liječenjem ovisnika u centrima za sprječavanje i liječenje ovisnika. Većina novoregistriranih i po prvi put liječenih ovisnika su mladići od kojih su mnogi prije dolaska na liječenje bili u vojsci. Od njih se mogu dobiti dragocjene informacije o događanjima u svezi droge u pojedinim vojarnama.

Sam pregled novaka kao i kasnije preglede suspektih vojnika treba poboljšati i nakon što se posumnja da je riječ o konzumentu droga (podatak o tome se samo ponekad dobije anamnestički), potrebno je objektivizirati dijagnostiku. Pri tom je osnova za procjenu stanja komparacija ustanovljene kliničke slike i rezultata toksikološke analize urina. Toksikološku analizu urina potrebno je prvenstveno raditi na opijatske droge, dok ponekad klinička slika može uputiti na potrebu da se analiza radi na druge vrste droga – kokain, amfetamine, LSD, THC. To je isključivo posao liječnika i njihovih neposrednih suradnika, a svrha je unaprijediti zaštitu zdravlja vojnika. S obzirom na to da treba dosta znanja i iskustva da se provede objektivna ocjena stanja sve dok se ne osposobi više stručnjaka iz područja ovisnosti trebat će konzultirati postojeće iskusnije psihijatre koji se danas bave ovisnicima. Postupak rješavanja pitanja agravacije, simulacije i disimulacije na tom području vrlo je kompleksan. Nije jednostavno donijeti ocjenu i odluku ako se radi o mladu čovjeku koji je konzument ili ovisnik o drogi, a visoko je motiviran da uđe u HV. Procjena je otežana i u slučaju kad pojedinac, da bi izbjegao tu obvezu, odluči uzimati ili pojača uzimanje droga, uz rizik razvoja ovisnosti.

Prilikom ocjene sposobnosti za pojedine specifične zadatke u sustavu HV-a, kvalitativnu toksikološku analizu uri-

na obavezno bi se moralo provoditi za sve buduće vozače motornih vozila, pilote, te za još neke od posebno odgovornih profesija. Kontrolu pri tom svakako treba raditi i na THC (kanabis). Uputno bi bilo reći svim osobama koje se kandidiraju za taj poziv, ili ga već obavljaju, da im se neće tolerirati konzumacija droga, te da će se povremeno učiniti ta kontrola, čak i u slučaju da se ništa suspektno nije dogodilo. To ima i snažni preventivni učinak, a pomaže u eliminaciji iz sustava vozače sklone konzumaciji droga, koji nerijetko s posebnom upornošću traže mogućnost raspoređivanja upravo na zadaće koje im omogućavaju mobilnost.

U situacijama kad se temeljem dobivenih informacija ili zbog uočenog promijenjenog poremećenog ponašanja vojnika posumnja na drogu, pa se učini i toksikološka analiza i dobije pozitivan nalaz, stručni tim u svakom pojedinom slučaju mora odlučiti o daljnjem postupanju. Pri tom stanje psihičke, odnosno psihofizičke ovisnosti treba tretirati ponajprije medicinski i razlogom privremenog ili trajnog onesposobljavanja, dok se sama konzumacija droga, u odnosu na način, mjesto i vrstu droge, uz obavezno individualno savjetovanje i edukaciju, može tretirati i disciplinski. Pri tom se i disciplinske mjere prvenstveno poduzimaju kao pomoćno sredstvo ponajprije odvratanja mladih ljudi od droge.

Kako tretirati uzimanje droga (bez ovisnosti) kod pripadnika HV-a

Budući da sama konzumacija droga nije tretirana kao kazneno djelo Zakonom u RH, pitanje je kako tretirati tu pojavu kod pripadnika HV-a. Činjenica je da mnogi pripadnici ne samo hrvatske vojske već i vojski drugih država, u određenim prilikama i situacijama konzumiraju neke droge, osobito marihuanu i hašiš. Kako tretirati tu pojavu? Teško je postaviti jasna pravila, a još teže postupati u skladu s njima a da pri tom ne budu ugroženi interesi bilo pojedinaca bilo sustava. No, u okviru pisanih pravila kojima se pojedinac ograničava u svom ponašanju i čije kršenje može dovesti do stegovnih mjera, svakom bi vojniku trebalo dati do znanja, provođenjem edukacije, da se neće tolerirati konzumacija bilo koje vrste droga ili ilegalno nabavljenih medicinskih psihoaktivnih lijekova koji mogu izazvati ovisnost i njihov unos u vojarne te da će se poduzimati i disciplinske mjere. U slučaju da je riječ o kršenju Zakona, u skladu s Kaznenim Zakonom RH (čl. 173.) za preprodaju, posjedovanje radi preprodaje, omogućavanje uživanja drugim osobama, navođenje na uživanje i drugo, bit će pokrenut odgovarajući istražni i sudski postupak.

Konzumaciju marihuane izvan vojarne valja tretirati edukativno i savjetodavno – ako vojnik nije povrijedio pravila vojne službe. Ukoliko je konzumacija droge izvan vojarne (u slobodno vrijeme) dovela do poremećaja ponašanja, a time i do kršenja nekog od pravila, uz medicinski postupak kojim će se vojnik adekvatno zbrinuti, te naknadno savjetovanje i edukaciju, za počinjeni prekršaj trebalo bi provesti i stegovni postupak. U slučaju intoksikacije ili se ustanovi uzimanje opijatskih ili drugih teških droga, morat će se provoditi i specifičan tretman u suradnji vojnog sanitetskog osoblja i specijaliziranih stručnjaka u centrima za liječenje ovisnika kako bi se pokušalo liječiti ili spriječiti razvoj ovisnosti. Vojni liječnici će sukladno načelima struke na licu mjesta dati potrebne lijekove osobama koje su se predozirale drogom (npr Naloxon za opijatsku komu) i odmah ih odvesti u najbližu hospitalnu ustanovu koja rješava probleme vitalno ugroženih osoba (intenzivne njege internih odjela). Blaže oblike ovisnosti koja se razvila u vojsci moguće je – ako je vojnik motiviran – pokušati liječiti bez prekida vojnog roka. Dok se ne provede detoksifikacija, vojnik leži u vojnom stacionaru i ima poštedu, a sukladno preporukama liječnika Županijskih centara za liječenje ovisnika, povremeno ga se tamo dovede na pregled i kontrolu. Takvim pristupom moguće je spriječiti kasnije troškove zbog invalidnosti koja je nastala za vrijeme služenja HV-a. Otkrivanjem i adekvatnim tretmanom vojnika ovisnika najbolje se sprječava njihov negativan utjecaj na ostale vojnike.

Ostale mjere kojima se smanjuje zloraba droga unutar sustava HV-a

Ministarstvo obrane, podupirući provođenje cjelokupnog Nacionalnog programa suzbijanja zlorabe droga u Republici Hrvatskoj, uz posebne mjere koje će u okviru tog programa samo provoditi, može mnogo učiniti na području opće prevencije. Time se i dimenzija tog problema unutar HV-a može znatnije reducirati. Veličina problema droga u ukupnoj populaciji stoji u proporcionalnom odnosu s veličinom tog problema unutar sustava HV-a. Danas je u Hrvatskoj vrlo osjetljivo pitanje istražiti problem zlorabe droga kod profesionalnih postrojbi i osobito kod časničkog kadra. Tijekom Domovinskog rata mnogo je mladih počelo uzimati droge. U postrojbe su se tada uvukle i osobe kriminalne prošlosti, koje su ratni kaos iskoristile za organiziran plasman droga i na samim linijama bojišnice.

Teško je procijeniti koliko je danas među profesionalnim vojnicima ovisnika o teškim drogama i, posebno, kod

kojeg broja (do)časnika je to slučaj. Također je vrlo osjetljivo posebnim pravilnikom odrediti obvezu podvrgavanja posebnom dijagnostičkom postupku (npr. kontroli urina) taj kadar. Profesionalni vojnici, ovisni o heroinu, koji su zatražili pomoć od timova koji provode liječenje, bili su vrlo zabrinuti da se ne otkrije njihov problem zbog straha da će izgubiti posao. Kako im pomoći a time ne škoditi? Dobar odgovor na to pitanje preduvjet je da bi ti ljudi što prije i u većem broju prihvatili stručnu pomoć. Ne treba ni naglašavati moguće posljedice ako bi netko od (do)časnika bio upleten u ilegalnu trgovinu drogom i kolika je važnost poduzimanja mjera kojima bi se takva pojava sprječavala, otkrivala i adekvatno, na Vojnom sudu, sankcionirala.

Primarna prevencija zlorabe droga među pripadnicima HV-a

Slično mjerama koje se organizirano provode s djecom i mladeži (osobito u vrijeme njihovog školovanja) prije njihovog angažmana u HV-u, posebno educirani djelatnici HV-a nastavljaju s provođenjem edukativnih programa, osobito s novacima. Ti programi, uvažavajući doktrinu preventivnog rada koja je opisana u poglavljima o primarnoj prevenciji i opisu ŠPP, uz specifičnu edukaciju sadržavaju i niz nespecifičnih aktivnosti kojima se smanjuje rizik uzimanja droga kod populacije višeg rizika. Vojnik je individua s nizom svojih specifičnosti i životnih iskustava koje donosi sa sobom u vojsku i koje treba upoznati, respektirati i koliko je moguće prilagođavati im se u neposrednoj komunikaciji. Vojnik nije niti stroj niti broj već čovjek koji želi da ga se shvati, prihvati i čuva njegov dignitet.

Poboljšanje sveukupne kvalitete življenja pripadnika HV-a, kvaliteta psihološke pomoći u kriznim situacijama, osobito nakon doživljenih stresnih situacija, održavanje motivacije vojnika za njihov angažman u HV-u i organizacija slobodnog vremena uz uključenje što je moguće većeg broja vojnika u bavljenje sportskim i drugim zdravim i kreativnim aktivnostima značajno smanjuje interes za uzimanje psihoaktivnih sredstava. Ne treba zaboraviti da za mnoge mlade odlazak u vojsku znači nagli gubitak roditeljske kontrole i nadzora. Pod povećanim su rizikom mladići koji u prethodnom razdoblju adolescentnog sazrijevanja nisu dostigli potrebnu razinu autonomije i zrelosti. Takvi lako potpadaju pod utjecaj sitih *dealera* i teško se odupiru ponudi droge. U rješavanju njihovih problema, vrlo je važno kontaktirati njihove roditelje (telefonski i na druge načine) i time s njima podijeliti odgovornost za provođenje skrbi.

Afirmaciju zdravog stila življenja potrebno je marketinški što kvalitetnije osmisliti. U tom smislu posebnu pozornost treba obratiti programima kojima se smanjuje interes za pušenje duhana, pijenje alkohola i igranje igara na sreću (poker automati i sl.). Pokrenutu kampanju protiv pušenja u državi trebalo bi svakako podržati i slijediti i Ministarstvo obrane i HV. Ako bi elemente Primarno preventivnog programa sažimali u nekoliko točaka onda bi se radilo o sljedećem:

- Život u vojsci učiniti što zanimljivijim, ugodnijim i zdravijim. Vojnika prihvaćati kao individuu sa svim specifičnostima prema kojoj se sustav odnosi sa poštovanjem.
- Osigurati što kvalitetnije, zdravije i osmišljenije provođenje slobodnog vremena vojnika (organizirani šport je na prvom mjestu, ali i sve drugo što će pomoći da se slobodno vrijeme što bolje ispuni zdravim sadržajima).
- Provodi specifičnu edukaciju i informiranje o štetnim posljedicama uzimanja alkohola, duhana i droga. Tu se misli na zdravstvene, psihološke, zakonske, socijalne i ekonomske posljedice uzimanja sredstava ovisnosti.
- Osigurati učenje socijalnih vještina kojima će vojnici nalaziti kvalitetna alternativna rješenja za sve situacije radi kojih se događa uzimanje droga (npr. dosada, pritisak vršnjaka, problemi, želja za zabavom, potreba za samopotvrđivanjem, depresivna stanja ...)
- Otkrivati visoko rizičnu populaciju (mladiće s poteškoćama u odrastanju radi teških obiteljskih problema, psihičke nestabilne, depresivne, vrlo neurotične i nezrele osobe koje se teško prilagođavaju kako bi se s njima na diskretan način postupalo s mnogo više pažnje, strpljenja i prilagođeno.
- Osigurati psihološku pomoć u kriznim situacijama koje se događaju mladim vojnicima i pri tom surađivati s njihovim obiteljima.
- Što ranije poduzimati posebne zaštitne programe uz uključivanje drugih vojnika u kontroli i korekciji neprihvatljivog, problematičnog i neprilagođenog ponašanja pojedinaca kao oblik grupno terapijskog rada.

Uz navedene točke primarno preventivnog programa sprječavanju širenja zlorabe droga među vojnicima silno pridonose mjere sekundarne prevencije (otkrivanje i intervencija s osobama koje konzumiraju droge) kao i mjere represivnog tipa kojima se smanjuje ponuda droga. Nakon što se putem posebnih seminara stručnjaci zaduženi za organizaciju i provođenje prevencije zlorabe sredstava ovisnosti dobro osposobe za provođenje te zadaće (tu se prvenstveno misli na psihologe, zdravstvene djelatnike i

dio časnika), te bi programe trebalo kontinuirano provoditi, evaluirati ih i permanentno poboljšavati.

Osnova za evaluaciju preventivnih programa bit će epidemiološko praćenje te pojave provođenjem istraživanja ciljanih na ispitivanje stavova vojnika o uporabi pojedinih droga, na ispitivanje pojavnosti i karakteristika te pojave. U organizaciji i osmišljavanju mnogih preventivnih aktivnosti trebalo bi što više angažirati i motivirati same vojnike čime bi došla do izražaja i njihova kreativnost.

Vanjski stručnjaci, provjereno osposobljeni za provođenje specifične edukacije, dobro su došli, no njihova je važnija zadaća educirati stručnjake, buduće edukatore. To je važno stoga da se na minimum smanje mogući kontraproduktivni efekti u provođenju edukativnog rada – koji, ako se ne provodi doktrinarno kako treba, može povećati interes za uzimanjem droga. Potrebno je mnogo znanja i iskustva u osmišljavanju kvalitetne edukacije koja se u svom sadržaju manje fokusira na same droge (sredstva) i njihovo psihofarmakološko djelovanje, a više na životne situacije i probleme mladih ljudi u kojima se povećava rizik započinjanja uzimanja droga. U edukaciji je, dakle, fokus na uzrocima počinjanja i nastavljanja uzimanja pojedinih droga, te na argumentiranom i sustavnom tumačenju medicinskih, etičkih, zdravstvenih, ekonomskih, zakonskih i drugih posljedica uporabe pojedinih droga.

I edukatorima i što većem broju vojnika treba učiniti što je više moguće lako dostupnom provjereno korisnu literaturu u kojoj mogu naći odgovore na pitanja u svezi droga, ali i odgovore koji ih neće poticati na uzimanje droga. U tom smislu, osobito je prikladan priručnik za mlade u izdanju izdavačke kuće “*Sysprint*” iz Zagreba pod naslovom: “*Doktore, je li istina da trava čisti pluća*”.

Stalna koordinacija u provođenju programskih aktivnosti unutar HV-a i drugih resora na način koji je zacrtan u prijedlogu Nacionalnog programa treba se nastaviti i stalno poboljšavati sudjelovanjem predstavnika Ministarstva obrane u radu Komisije za suzbijanje zloporabe droga Vlade Republike Hrvatske.

NEVLADINE ORGANIZACIJE U SUZBIJANJU ZLOPORABE DROGA

Nije potrebno niti naglašavati koliku važnost u neposrednom promicanju interesa, zadovoljavanju mnogih potreba, zaštite ljudskih prava i sloboda građana i ujedno kontroli političkog i državnog sustava i njegovih institucija, kad je riječ o spomenutim pitanjima, imaju danas različite udruge građana i mnoge NVO. One su tekovina suvremenog